

SHUKUR XOLMIRZAYEV IJODIDA INSONIY FAZILATLAR VA MUHABBAT MASALALARI

Raxmatova Hamida Ismatillo qizi

Termiz davlat universiteti 3-bosqich talabasi

Tel: +998 97 551 17 91

e-mail: doston.pardayev. @bk.ru

Annotatsiya: *Shukur Xolmirzayev XX asr o'zbek adabiyotining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan taniqli yozuvchidir. U o'zining yuksak badiiy mahorat bilan yaratilgan betakror nasri bilan o'zbek xalqi ma'naviyatining yuksalishida o'ziga xos o'ringa ega. Sh.Xolmirzayev J.London, E.Xeminguey, S.Tompson kabi jahonning mashhur yozuvchilari qatorida tabiat mavzusida takrorlanmas asarlar yaratdiki, bu yozuvchi ijodining alohida bo'rtib ko'rinib turuvchi bir qirrasidir. Maqolada Shukur Xolmirzayevning hikoyachilikdagi badiiy mahorati uning tabiat va inson munosabatlari, insoniy fazilatlar masalalari aks etgan hikoyalari orqali tadqiq etilgan.*

Kalit so'zlar: *Insoniy fazilatlar, betakror epizod, falsafiy hikoya, yoshlik, yoshlar psixologiyasi, personaj, badiiy ifoda.*

Har qanday asar hajman kichik yoki katta bo'lishidan qat'iy nazar mukammal xarakterlari, xotiraga muhrlanib qoladigan betakror epizodlari bilan adabiyot maydonida voqea bo'ladi, ya'ni umrboqiylik maqomiga erishadi. Shukur Xolmirzayev ana shunday maqomga erishgan hikoyalardan biri "Tanholik" dir. Hikoyada bashariyat murabbiylaridan biri, "O'n to'qqizinchi asrning eng murakkab shaxslaridan biri" L.N. Tolstoy haqida. Asarda ulug' adibning umr so'ngidagi alamli o'ylari, iztiroblari, falsafasi-yu donishmandligi mohirona tasvirlangan. Inson shaxsi uning taniga emas, ruhiyatiga taalluqlidir. Hikoyani o'qib Shukur Xolmirzayev va Tolstoy o'rtasida ruhiy yaqinlikni ko'rish mumkin. Adabiyotshunos Normat Yo'ldoshev aytganidek, Shukur Xolmirzayev ham shaxsiyati butun ijodkor edi. Yozuvchining ko'pgina hikoyalari hajmi kichik, lekin salmog'i katta. Masalan: "Notanish odam" hikoyasini olaylik. Hikoya "Ovga borayotgan edim, havo aynidi, "Bahor havosida, bir sevalab o'tar", deb ketaverdim... Turgan yerimdan ikki yuz qadamcha narida jar va jarga tushaverishda ovchilar, yo'lovchilar qo'nib o'tadigan kamarcha borligi yodimga tushdi. Kamarga kirdim. O'rtada gulxan yonar, chetroqda oqchil chakmon kiygan o'rta bo'ly bir kishi eshagining ayilini bo'shatardi..." Shu o'rinda adibning hikoya boshidanoq o'quvchini ergashtirib ketish mahoratiga qoyil qolish kerak. Notanish odam kamarga kirgan ovchi yigit oldiga borini to'kib tashlaydi. Lekin yigit ko'nglida unga nisbatan gumon kuchayadi. Kamarga notanish odam bir quchoq o'tinni ko'tarib kirib "isina bering" deydi. Yigit esa olovini minnat qilyapti deb tushunadi. Birozdan so'ng tashqariga chiqib notanish odamning daryo toshqini toshlarning tagiga tiqib tashlagan shoxshabbalarini terayotganini ko'radi va

bu o'tinni uyiga olib ketadi deb o'ylaydi. Ko'p o'tmay yigit o'zining shubhali xayollaridan uyalib ketadi. Chunki u odam o'tinni olib ketish uchun emas, boshqa bir yo'lovchilar sovuq havoda o't yoqib isinishlari uchun tashib kelgan ekan. Kichik hajmli bu hikoyaning yozilganiga ancha bo'ldi. Bugun zamon o'zgardi, zamoni o'zgartirgan boshqa odamlarga qo'shilib, ko'pchilik o'zgardi. Lekin haligacha faqat o'zini emas, balki boshqalarni ham o'ylaydiganlar, buning uchun o'zini o'tga-cho'qqa uradigan insonlar ham bor! Bu hikoya menga gruzin yozuvchisi Nodar Dumbadzening "Kukaracha" qissasini eslatadi. Qissadagi Kukaracha ham Notanish odamga o'xshab odamlarga ta'masiz, beg'araz yordam beradi, evaziga hech narsa kutmaydi va buni o'zining insoniy burchi deb biladi. To'g'ri, hayotda yaxshi insonlar kam, lekin, nazarimda oz bo'lsa ham Kukaracha va Notanish odamlardek insonlarning hayotda borligi uchun jamiyatda muvozanat saqlanib turibdi. Asarning ahamiyati ham aynan mana shunda. Shukur Xolmirzayev haqiqiy, professional yozuvchi edi. Ayniqsa, yozuvchining insonga umr va uning mazmuni haqida chuqur mushohada yuritish imkonini beradigan "Odam" hikoyasi juda ta'sirli. Bejiz yozuvchi bu asarni " falsafiy hikoya" deb nomlamagan. Hikoyada Rahima ismli ayolning hayoti, kechmish - kechinmalari qalamga olinadi. Rahima onasi vafotidan so'ng o'zi xohlamagan Shodmon polvonga turmushga chiqadi. Oradan to'rt yil o'tib inqilob boshlanadi, shu orada turmush o'rtog'i vafot etadi. Rahima uchta bolasi bilan beva qoladi. U el qatori kolxozga kiradi va uning faol a'zosiga aylanadi. "Qizillar kelyapti" degan ovoza tarqalib, odamlar bilan tog'ga qochadi. Kichik farzandi tog'da ochlikdan o'lib ketadi. Yillar o'tdi... Endi urush boshlandi. Yolg'iz o'g'li Abdurahim frontga ketdi. Bir yil o'tib o'g'lidan qoraxat keladi, kelini ikki bolasini ham Rahima opaga tashlab chiqib ketadi. Urush ham tugadi. Umrning shunday bir pallasini kiradi: barcha g'am-alamlar, o'rtanishlar, iztiroblarning o'rnini bitadi. Bitmaydigan yara yo'q. Rahima buvi endi nevaralariga qarar, ularga o'tmishdan ertaklar aytib berar, uning butun hayoti ham ertakka o'xshardi. Lekin suronli yillar o'z ta'sirini o'tkazadi. Umr poyonida ayolning esdan chiqaradigan odati paydo bo'ldi- xotirasini yo'qotdi. Ayol hayotda ro'shnolik ko'rmadi. Aslida, Rahima buvi kechirgan iztiroblarni, qiyinchiliklarni ta'riflashga va umuman so'zlarga sig'dirib bo'larmikin? So'z o'qiz. Lekin tabiatning adolatini qarangi, umr so'ngida ayolning xotirasi tiklanadi va hayotdan rozi bo'lib ko'z yumadi. Frans Fafka aytganidek "Xayotning ma'nosi shundaki, uning oxiri bor".

Shukur Xolmirzayev ijodining ma'lum bir qismini tabiat va inson munosabatlarini, insoniy fazilatlar va muhabbat masalalarini badiiy tadbiiq etishga bag'ishladi. Quyida "Bodom qishda gulladi" hikoyasini ko'rib chiqamiz. Bu hikoya hajman kichik bo'lsada, o'zida katta g'oyaviy yukni ko'taradi. Bodom qishda gulladi» (1985) hikoyasida yoshlar taqdiri, yoshlar hayoti qalamga olingan. Hikoya qahramonlari yozuvchi, tilshunos olim, injener, etikdo'z, militsiya kapitani va buxorolik bir bemor. Ular turli yoshda va turli kasb egalari. Yozuvchi mana shu sog'lom ongli, muayyan kasb egalarining qalb bisotlarini ochishga va ularning ruhan o'qiz kimsa - Nosirjondan fikrlarini ko'rsatadi. Ular bir xonada davolanishadi. Nosirjon

yangi bemor, tabiiy holki, zerikib yotgan kasallar yangi kasalni zimdan kuzatadi. Ular avvalo Nosirjonning tashqi qiyofasiga e'tibor berishadi. Qisqa vaqt ichida u atrofdagilarga o'z sirini ochib qo'yadi. Natijada bemorlar tab tortmasdan uning ustidan kulmoqchi bo'lishadi. Nosirjon samimiy, sodda yigit o'z boshidan o'tganlarini, ko'rgan voqealarini so'zlab beradi. Biz yigitni ruhiy kasal ham deyolmaymiz, garchi u xotirasini yo'qotgan bo'lsada. Uning xarakterida boshqalarda uchramaydigan odamgarchilik, mehnatkashlik, mehribonlik, hatto muomala madaniyati ham o'ta kuchli tasvirlangan. Bolalik, kasallik bois birmuncha dalliroq, savdoyiroq bo'lib qolgan Nosirjon balog'atga yetgan bir choqda kasalxonada o'zi sezmagan holda Hubbijamolga ko'ngil qo'yadi. Faollashaver, seni qiz sevib qoldi deb, aslida esa mazax qilib, ustidan kulmoqchi bo'lgan atrofidagilar yigit tuyg'ularini yanada alanganishiga sabab bo'ladilar. Qiz esa unga odob yuzasidangina yaxshi muomalada. Nosirjon Hubbijamolning o'z sevgani borligini bilib qoladi-yu, qalbida ochilib kelayotgan gulchechaklar nobud bo'ladi. Qarashlardagi, ruhiyatdagi yangilanish, o'zgarishlarni sovuq urgandek. Ammo, baribir, bu muhabbat baxtsiz bo'lsa-da, adashgan esa-da, bokira va musaffo tuyg'ular Nosirjonning qalb ko'zlarini ochgan edi. U odamlarni, hayotni avvalgidan tiniqroq idrok eta boshlaydi. Yillar davomida unga na devor-darmiyon qo'shni bo'lib kelganlar. Na xastaxona-yu dori-darmonlar malham bo'lmagan xasta ko'nglini ishqning bodom guli yanglig' bokira va nastarin gullari sog'aytirgandek bo'ladi. Biroq, afsuski, bu qishda ochilgan bodom gullari edi. Asar o'smir qalblarni, ilk muhabbat yoshidagilarni hayotga teranroq boqishga, musaffo tuyg'ularni ehtiyot qilishga chaqiradi. Ularni hech qachon ermakka yo'yamaslik, bu hissiyot ko'z ochgan damlardagi hayotning har bir lahzasi qadrini bilishga undaydi. Bu asar haqida U. Normatov " Sh. Xolmirzayev hikoyasida qahramonning nochor ahvol ruhiyati, xunuk raftori bo'rttirib ta'rif- tavsiya etilgan sari unga qiziqish ortadi va so'z san'atining sehrini qarangki, mana shu noxush kayfiyat uyg'otuvchi ta'rif -tavsif qarshisida qahramonning oddiy xislatlari, jo'ngina insoniy mayllari, sevgisi o'quvchi ko'ziga boshqacha nihoyatda jozibali ko'rinadi, favqulotda xarakter kasb etadi ", deb yozgan edi. Yozuvchi so'z qudratini shu qadar ustalik bilan ko'rsatganki, natijada o'quvchi beixtiyor Nosirjonga havas bilan qaraydi va mehri oshadi. Qahramon yozuvchi Nosirjon bilan asar oxirigacha birga bo'ladi. Voqealarni xolis ko'z bilan kuzatadi. Eng muhimi, u ongli ravishda Nosirjonni shavqatsiz kuzatadi. U Nosirjonning taqdirini o'zgartirishi ham mumkin edi. Inson ba'zan nochor kimsalarni ko'rib achinadi. Lekin adib Nosirjonni achinishdan ko'ra ko'proq havas qilishga moyilroq yigit darajasiga olib keladi. Hikoyaning qimmatini ham Nosirjon va Hubbijamol o'rtasidagi sevgining tantana qilgan yoki qilmaganligi bilan o'lchanmaydi. Yozuvchining mahorati shundaki, u Nosirjonning vrach qizga ko'ngil qo'yishini tasvirlash orqali uning manaviy dunyosi boyligini ko'rsata olgan. U halol, unda odamiylik ham mo'l- ko'l. U soddadil, ishonuvchanligi bilan yozuvchining ham e'tiborini tortadi. Asar tugayaptiyamki, tomoshabin yozuvchi bilan to'qnashadi. U Nosirjonning yana bir fazilatini kashf etadi. U bag'rikeng, kekni bilmaydigan yigit edi. Yozuvchi o'quvchini shunga tayyorlar ekan, bundan ham

boshqacha holat yuz berishi mumkin, ya'ni qahramonning qusuri bo'lmish yo'qolgan xotirasini qayta tiklaydi. O'quvchi ham bundan ajablanmaydi, chunki yozuvchi asar davomida shunga o'quvchini tayyorlaydi. Nosirjonning birgina aybi xat tanimasligi edi. Hubbijamolning boshqa bir yigit bilan ketishi uni larzaga soladi. Bu holdan kuchli ta'sirlangan Nosirjonning xotirasi tiklanadi. Bundan o'zi ham xursand bo'ladi. Bu xursandchilik sevgilisidan ajralishdek fojeani ham bosib ketadi. Endi u sevgi atalmish tuyg'uni tan oladi. Uning kuchini atrofdagilarga izohlashga ham harakat qiladi. Adibning ushbu asarni yozishdan ham maqsadi ana shundadir. Nosirjon qalbidagi muhabbat bamisoli qishda gullagan bodomdek edi. Chunki, qishda gullagan bodomni sovuq uradi, ya'ni mevasi bo'lmaydi. Yozuvchi Nosirjonning sevgisi tantana qilmasligini nazarda tutib, o'z hikoyasiga "Bodom qishda gulladi" deb nom qo'ygan. Bu, albatta, yozuvchi mahoratining yorqin ifodasidir.

Bundan tashqari uning "O'n sakkizga kirmagan kim bor?" asari ham yoshlar ruhiyatida aks etuvchi ba'zi muammolarni muhabbat tuyg'usi orqali ifodalab beradi. Shukur Xolmirzayev qalamiga mansub bo'lgan ushbu "O'n sakkizga kirmagan kim bor" asari qissa janrida, 1964-yilda yozilgan. Shukur Xolmirzayevning «O'n sakkizga kirmagan kim bor?» qissasi o'tgan asrning oltmishinchi yillarida yozilgan o'zbek qissalarining eng yaxshi namunalaridan sanaladi. Qissa yigirma besh yoshli yozuvchiga o'zbek kitobxonlari orasida katta shuhrat keltirgan. Ushbu mashhur muhabbat qissasini o'qimagan, hech bo'lmaganda nomini eshitmagan kitobxon yosh-u qari kam topiladi. Muhabbat, oqibat, adashish va qismat, hayotga intilish va yoshlar xarakterining chiniqishi muammolariga bag'ishlangan bu qissa, mana, deyarli yarim asrdan buyon, yoshlar tomonidan sevib o'qiladi. Bu qissa hayotga chanqoq g'o'r yoshlarning kechinmalari haqida Asarda avval qaxramonlarni bolalik beg'ubor yillari ularning hayotidagi o'zgarishlar ko'rsatiladi voqealar rivojida biz ularning o'quvchilik yillariga o'smirlikdagi muammolarga guvoh bo'lamiz Qahramonlarimiz shoshib o'ylamasdan qaror qabul qilishi, kichik ikir-chikirlardan ham favqulotda muammo yasashi bilan bizga 16-17 yosh paytlarimizni eslatib yuboradi. Shu bilan birga asardan kommunistik tuzum nafasi kelib turadi. Milliylik emas g'arbcha qarashlar ovropaga taqlid ham bor va nazarimda aynan shu narsa yoshlarni adashishga olib kelgan Asar so'ngi mavhum yakunlangan Fikrimcha muallif hulosani o'quvchi ihtiyoriga qoldirgan Qahramonlarimiz ulg'ayib hayotni past-balandini ko'rib jiddiy o'ylab to'g'ri tanlov qilishsa kerak. Yuksak badiiy asar haqqoniy hayot aksidir. Shuning uchun ham o'quvchi unda 'ozini topadi, o'zining aksini ko'radi, hayajonlanadi, quvonadi, yig'laydi, iztirobga tushadi. Bir so'z bilan aytganda asarqahramonlari bilan yashaydi. Taniqli yozuvchi Shukur Xolmirzayevning ushbu qissasi o'quvchi qalbiga ana shu tarzda kirib boradi. Asar quyidagicha tarzda boshlanadi: Jamshid uyg'onib ketib, yonini paypasladi - onasi yo'q, hali ham majlisdan qaytmapti. Yig'lagisi keldi-yu, qorong'i uyning sukunati bosib qo'rqdi. Sekin derazaga qaradi. Laxtak-laxtak qora, ho'l bulutlar bog' etagi tomon osilib borar, ular orqasidan sarg'ayib oy ko'rinardi. "Tip-tip" tomchi tovushi keldi. So'ng shamol tomorqadagi daraxtlar-ni silkitdimi, tom ustiga shovdirab

yomg'ir suvi to'kildi. "Yomg'ir tinipti-da", deb o'yladi Jamshid va yana tashqa-riga quloq tutdi...

Xulosa o'rnida shuni ayti kerakki, yozgan asarlarining nafaqat salmog'i, balki til va uslub go'zalligi, original obraz va yorqin xarakterlar yaratish mahorati bilan Shukur Xolmirzayev milliy nasrimizda tamomila yangicha bir yo'nalishga asos slogan ulkan adibdir. Yozuvchi ijodini e'tibor bilan kuzatsak, u avvalo qahramon portretini jonli tasvirlashda tengsiz bo'lganligini, shu bilan birga ,qahramonlarning ko'ngil kechinmalarini, ruhiy dunyosini mahorat bilan tasvirlaganini ko'rish mumkin. Xalq hayotini, uning psixologiyasini, o'y-kechinmalarini, o'zbekona olamini mukammal bilgani uchun ham tirik obrazlar, qahramonlar yarata oldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xayrullayeva Nodira Baxtiyor qizi, Atabayeva Go'zal Farxodovna "Shukur Xolmirzayevning hikoyachilikdagi mahorati, "bodom qishda gulladi" hihoyasi talqini", International Conference on Advance Research in Humanities, Applied Sciences and Education Hosted from, 9th -ICARHSE, Dec. 28th 2022, New York, USA, <https://conferencea.org>

2. Aliyeva E'zoza Zokirjon qizi, "O'zbek hikoyachiligida Shukur Xolmirzayev ijodi" , "O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali" 13-son, 20.11.2022 402-b

3. G. N. Tavalдиеva "Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tabiat va inson munosabatlarining badiiy talqini", Academic research in educational sciences volume 1 | ISSUE 4 | 2020 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2020: 4.804 Academic Research, Uzbekistan 1051 www.ares.uz

4. Xo`janova Nasiba Choriyevna, G`oibova Nigina Shamsiddin qizi "Shukur Xolmirzayev hikoyalarida inson taqdiri muammosi", Science and innovation international scientific journal, ISSN: 2181-3337, 2022 № 2 158-bet

5. Toshboyev.O., „Adabiy zamondosh“, „G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi , T:2018-134-135b